

Ἀπὸ τὸ Τυπικὸ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὁρθρου:
Ἡ ἐπιβολὴ ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων
στὸν ψαλμὸ τοῦ πολυελέου

ΣΤΗ «ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ» τῆς ὁρθόδοξης ἐκκλησίας τὸ ΤΥΠΙΚΟ καὶ ἡ ΜΟΥΣΙΚΗ εἶναι, ἀναμφίβολα, ἔννοιες ἀλληλένδετες. Τὸ Τυπικὸ καθορίζει τὴν τάξη κατὰ τὴν ὁποία ἐπιτελοῦνται οἱ ποικίλες ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες. Ἡ Μουσικὴ καθορίζει τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖο ψάλλονται ὅσα ποιήματα περιέχονται σ' αὐτὲς τὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες. Ἄν καὶ ἀπὸ τὰ Τυπικὰ ἀπουσιάζουν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εἰδικότερες πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο ψαλμώδησης τῶν ἐκεῖ ἀναφερόμενων ποιημάτων, σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ σχετικὴ ἔρευνα κινεῖται ἀμφίδρομα: χρήσιμες τυπικὲς διατάξεις ἀνευρίσκονται, συχνά, στὶς ὑπάρχουσες μουσικὲς πηγές, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίες μὲ «μουσικολογικὸ ἐνδιαφέρον» συναντῶνται, σποραδικά, στὰ σωζόμενα Τυπικά. Μία ἀπ' αὐτὲς τὲς σποραδικὲς μαρτυρίες εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη, ἀξιοπρόσεκτη, ὁδηγία ἐνὸς ἀγιορειτικοῦ Τυπικοῦ τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας¹, ποὺ παραδίδεται κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνα (ἔτος 1568), ὅταν περιγράφεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁρθρου τῆς 8^{ης} Νοεμβρίου [: ἐορτὴ τῆς Σύναξης τῶν Ἀρχιστρατῆγων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ καὶ τῶν λοιπῶν Ἀσωμάτων Δυνάμεων (πρὸβλ. καὶ ΠΙΝΑΚΑ 1)]:

«...Εἶτα ὁ πολυέλεος, μετὰ δὲ τὸν πολυέλεον ἀντίφωνον τῆς ἐκλογῆς, ψαλμὸς ργ'. Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, Κύριε, ὁ Θεὸς μου· ψάλλομεν δὲ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὰ ἐγκώμια τὰ τριαδικά, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα ὕμνοι εἰς ἀντίφωνα Ἀσωμάτων· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐν ἀνθρώποις, δὶς. Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, ὁ Θεός, παντοκράτωρ, δὶς. Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβᾶώθ, πλήρης ὁ

1. Κώδικας ὑπ' ἀριθμὸν 136· πρὸβλ. καὶ ΛΑΜΠΡΟΥ, Κατάλογος Α', σ. 126.

οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, δὶς (ἅπερ λέγονται ἐκ δευτέρου). Δεῦτε, πάντες, ᾄσμα μέλψωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἀλληλούια. Σοί, τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει αἶνος, ὕμνος, πρέπει δόξα καὶ μεγαλωσύνη, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Σοί, τῇ τριφύτῳ Τριάδι, πρέπει τρισάγιος ὕμνος· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαθαώδ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου, Κύριε. Ἄγγελοι ἀνύμνουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι. Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον, λέγοντες· ἀλληλούια. Δόξα, Αἴνεσιν τρισάγιον, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, Χριστέ Σωτήρ, βοῶσα, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι. Καὶ (νῦν), Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ, βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου, χαῖρε, εὐλογημένη καὶ μόνη, χαῖρε, χαρὰς ἡ πρόξενος. Πληρουμένων δὲ τῶν ἀντιφώνων, κάδισμα καὶ ἀνάγνωσις...»².

Τὸ ἐνδιαφέρον στοιχεῖο σ' αὐτὴ τὴν τυπικὴ διάταξιν εἶναι ἡ (σχεδόν) ἀπόλυτη ἀντιστοιχία ὅσων περιγράφονται ἐδῶ μὲ τὴν ἀνάλογον ἁσματικὴν πράξιν ποὺ καταγράφεται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα: Στὴν τυπικὴ διάταξιν περιγράφεται, συγκεκριμένα, ἡ ἐνότητα τοῦ πολυελέου καὶ εἰδικότερα ἡ δομὴ τῶν ἀντιφώνων ποὺ (μετὰ ἀπὸ τὸν πολυέλεον) ψάλλονται κατὰ τὴν ἐορτὴ τῆς Σύνταξης τῶν Ἀσωμάτων Δυνάμεων ἢ ἐν λόγῳ περιγραφῇ ἐπιχειρεῖται ὅχι μόνον μὲ χρῆσιν ἐξειδικευμένης ὀρολογίας [: «...Εἴτα ὁ πολυέλεος, μετὰ δὲ τὸν πολυέλεον ἀντίφωνον τῆς ἐκλογῆς...»], ἀλλὰ καὶ μὲ πλήρη παράθεσιν μιᾶς σειρᾶς κειμένων (ποὺ χαρακτηρίζονται ὡς «...τὰ ἐγκώμια τὰ τριαδικά...»), τὰ ὁποῖα συνάπτονται σὲ ἐπιλεγμένους στίχους [«...ψάλλομεν δὲ εἰς τὴν ἐκλογὴν...»] ἐνὸς δαδτικικοῦ ψαλμοῦ [«...ψαλμὸς ργ'· Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, Κύριε, ὁ Θεός μου...»] καὶ στοιχειοθετοῦν –ὅπως ἀποκαλοῦνται– «...ὕμνους εἰς ἀντίφωνα Ἀσωμάτων...». Στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τὰ συγκεκριμένα ἀντίφωνα ἀνθολογοῦνται ἤδη ἀπὸ τὸν 14^ο αἰῶνα· στὸν ἀρχαιότερο χρονολογημένο κώδικα τοῦ εἴδους [Παπαδικὴ ΕΒΕ 2458 τοῦ ἔτους 1336, φ. 123^r κ.έ.] παραδίδονται ὑπὸ διττῇ ἐκδοχῇ: ἀρχικὰ [φ. 123^{r-v}] ὡς ἀντίφωνα εἰς τοὺς ἀρχιστρατήγους καὶ συναπτῶς [φφ. 123^v-125^r] ὡς [ἀντίφωνα] ψαλλόμενα ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκῃ (βλ. ΠΙΝΑΚΑ 2)· καὶ στίς δύο περιπτώσεις τὸ κυρίως μέρος

2. Βλ. DMITRIEVCKIJ III, p. 333.

τους συνίσταται από τὰ ἴδια κείμενα ποὺ μνημονεύονται στὴν παραπάνω τυπικὴ διάταξη· ἐπιπλέον (καὶ παρὰ τὴν σὺν τῷ χρόνῳ παρατηρούμενη «ἐξέλιξη» τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος), τὰ ἴδια ἀντίφωνα ὅχι μόνον συνδέονται, σταθερά, μὲ τὴν ἐορτὴ τῆς Σύναξης τῶν Ἀσωμάτων, ἀλλὰ ἀποδίδονται (στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν ἐντοπισθεισῶν μουσικῶν πηγῶν) καὶ στὸν μελοποιὸ Νικηφόρο τὸν Ἡθικό (τέλη τοῦ 13^{ου} αἰῶνα) [βλ. ΠΙΝΑΚΕΣ 3, 4]. Αὐτό, ὅμως, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, κυρίως, ἐδῶ δὲν εἶναι ἡ ἱστορία τῶν συγκεκριμένων ἀντιφώνων –τὴν ὁποία ἔχω ἤδη σχολιάσει ἄλλου³– ἀλλὰ ἡ γενικότερη τακτικὴ ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ μορφολογία τους· πρόκειται γιὰ τὴν τακτικὴ τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων στοὺς ἐπιμέρους στίχους ἐνὸς ψαλμοῦ (μιὰ πράξη ποὺ ἐπισημαίνεται καὶ στὴν ἀρχικὴ μαρτυρία τοῦ Τυπικοῦ τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας).

Πῶς νοεῖται αὕτὴ ἡ τακτικὴ; Προφανεστάτα, ὡς διαδικασία προσθήκης ἢ παρεμβολῆς διάφορων ποιημάτων (τὸ περιεχόμενο τῶν ὁποίων σχετίζεται πάντοτε μὲ ἰδιαίτερο ἐορτολογικὸ θέμα) πάνω στὸ σύνολο ἢ σὲ ἐπιλεγμένους στίχους τυχόντος δαδιτικοῦ ψαλμοῦ. Τὸ γεγονὸς εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον καὶ ἔχει πολὺπλευρὴ (ἱστορικὴ, λειτουργικὴ, τυπικολογικὴ, ὕμνογραφικὴ, μουσικολογικὴ) σημασία. Πρὸς τὸ παρόν, πάντως, παραμένουν ἀναπάντητα (λόγῳ πενιχρότητας, ἢ ἀκόμη καὶ πλημμελοῦς ἔρευνας, τῶν σχετικῶν πηγῶν) μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐρωτήματα σχετικὰ μὲ τὴ συγκεκριμένη τακτικὴ· γιὰ παράδειγμα: πότε πρωτοεπιχειρήθηκε καὶ ἀπὸ ποιὸν πρωτοεφαρμόσθηκε καὶ γιατί ἐπιβλήθηκε καὶ καθιερώθηκε αὕτὴ ἡ τακτικὴ, κατὰ τὴν ὁποία σταθερὰ καὶ δεδομένα στοιχεῖα τοῦ ρεπερτορίου τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ νυχθημέρου [: οἱ ψαλμοί] «ἐμπλουτίζονται» μὲ τὴν προσθήκη καινοφανῶν (ἀρμόδιων γιὰ συγκεκριμένη ἐορτολογικὴ περίσταση) κειμένων; Βέβαια, ἡ ἀπάντηση στὸ τελευταῖο ἐρώτημα εἶναι, μᾶλλον, προφανής: τὰ αἷτια αὐτῆς τῆς τακτικῆς εἶναι, πρωτίστως, ἐορτολογικά· μὲ τὴν προσθήκη ὁποιοῦδήποτε ποιήματος πάνω σὲ ἓνα ψαλμικὸ στίχο, ἓνα «ἐννοιολογικὰ οὐδέτερο» ποιητικὸ κείμενο [ἐν προκειμένῳ: οἱ ψαλμοί] «μετατρέπεται» σὲ σύνθεση κατάλληλὴ γιὰ τὸν πανηγυρισμὸ συγκεκριμένης ἐορτῆς. Αὐτὸ τεκμαίρεται καὶ ἀπὸ τὴν παραπάνω μνημονευθεῖσα τυπικὴ διάταξη (γιὰ τὴν ἐορτὴ τῆς Σύναξης τῶν Ἀσωμάτων), ὅπου γίνεται λόγος γιὰ

3. Βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ πολυέλεος, σσ. 373-385.

ὕμνους [ἀρμόδιους] εἰς ἀντίφωνα Ἀσωμάτων, ὕμνους ποὺ εἶναι τριαδικὰ ἐγκώμια. Στὴν τελευταία μνεῖα [: ἐγκώμια] λανθάνει, ἐνδεχομένως, καὶ ἡ ἀπάντηση στὰ δύο προγενέστερα ἐρωτήματα: τὰ ἐγκώμια [ἢ μεγαλυνάρια, ἢ μακαριστάρια] εἶναι γνωστὰ στὴν ὕμνογραφικὴ ἔρευνα ποιητικὰ κείμενα, ἀναφερόμενα σὲ διάφορες ἐορτὲς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους [γνωστότερα εἶναι τὰ λεγόμενα Μεγαλυνάρια τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἀντίστοιχα (ἐνίοτε, μάλιστα, ἀρχαιότερα) ποιήματα καὶ γιὰ ποικίλες ἄλλες ἐορτὲς, ὅπως τῆς Θεοτόκου, τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τοῦ Προδρόμου, ἢ διαφόρων ἁγίων (ἀποστόλων, προφητῶν, ἱεραρχῶν, ὁσίων μαρτύρων, ἁθλοφόρων, κ.λπ.)]: τὰ ἐγκώμια, ἐπίσης, εἶναι ποιήματα ποὺ παρεισάγονται στὴ λατρεία μέσῳ τοῦ Ἀμώμου [ψαλμὸς 118^α], σὲ σύνδεση μὲ τοὺς στίχους τοῦ ὁποῖου ψάλλονται (μάλιστα δὲ σὲ ἀνάπτυξη τριῶν στάσεων). Αὕτῃ ἡ διαδικασία ποίησης καὶ εἰσαγωγῆς τῶν ἐγκωμίων στὴ λατρεία εἶναι, προφανῶς, ἴδια μὲ τὴν ἀντίστοιχη περίπτωση τῶν μνημονευόμενων ἐδῶ τριαδικῶν ἐγκωμίων τῶν εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων ψαλλομένων ἀντιφώνων ἢ μὲ τὴ γενικότερη τακτικὴ ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων στὸν ψαλμὸ τοῦ πολυελέου· σὲ κάθε περίπτωση προϋφίσταται (καὶ ψάλλεται σὲ συγκεκριμένο μέρος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὁρθρου) ἓνας ψαλμὸς (ὁ Ἀμώμος ἢ ὁ Πολυέλεος ἢ κάποιο Ἀντίφωνο), στὸν ὁποῖο, κατ' ὀρισμένες μεγάλες ἐορτὲς, προστίθενται (ἐμβόλιμα στοὺς στίχους του), νέα ποιητικὰ κείμενα, προκειμένου νὰ πανηγυριστεῖ ἰδιαίτερα τὸ ἀγόμενο ἐορτολογικὸ γεγονός. Ἡ ὕμνογραφικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει, δυστυχῶς, καταλήξει σὲ κάποιο ἀσφαλὲς (καὶ γενικὰ ἀποδεκτό) συμπέρασμα ὡς πρὸς τὸν χρόνο δημιουργίας καὶ εἰσαγωγῆς στὴ λατρεία ἢ ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ εὑρετῆ τοῦ εἵδους τῶν ἐγκωμίων. Οἱ ὡς τώρα ἐπικρατέστερες ἀπόψεις προσδιορίζουν μὲν τὴ σύνδεσή τους στοὺς πρώιμους παλαιολόγειους χρόνους, ἐγχρονίζουσιν δὲ τὴν εἰσαγωγή τους στὴ λατρεία πρὸ τοῦ 14^{ου} αἰῶνα· τὸ ζήτημα τῆς πατρότητος τῶν ἐγκωμίων (παρ' ὅτι ἤδη γνωρίζουμε ἀρκετοὺς ποιητὲς-μιμητὲς τοῦ εἵδους) παραμένει σκοτεινόν. Ἡ μουσικολογικὴ ἔρευνα, πάνω στὴν παράλληλη περίπτωση τῶν ἐπιβαλλόμενων σὲ διάφορες παπαδικὲς συνθέσεις ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων, προσφέρει ἀντίστοιχα δεδομένα. Παραδόξως, ὅμως, οἱ δύο περιπτώσεις (δηλαδή, τόσο τὰ γνωστὰ στὴν ὕμνογραφία ἐγκώμια ὅσο καὶ τὰ γνωστὰ στὴ μουσικολογία ἐξωψαλμικὰ ποιητικὰ κείμενα) δὲν ἔχουν πρὸς τὸ παρὸν (καὶ ἀπ' ὅσο, τουλάχισ-

στον, γνωρίζω) συνδυαστεί. Αποτελεί ισχυρή πεποίθησή μου ότι εάν συσχετισθούν (και, βέβαια, διευρυνθούν) τὰ έρευνητικά δεδομένα αμφοτέρων τών περιπτώσεων θα ένισχυθούν σοβαρά οι πιθανότητες ανεύρεσης περαιτέρω χρήσιμων λεπτομερειών επί του θέματος τότε μπορεί και να άπαντηθούν τὰ έπιστημανθέντα, αναπάντητα ως τώρα, έρωτήματα.

Ός μικρή συμβολή προς αυτήν την κατεύθυνση θα συμπυκνώσω στο παρόν κείμενο τὰ δεδομένα της μουσικολογικής έρευνας γύρω από τὰ επιβαλλόμενα έξωψαλμικά ποιητικά κείμενα. Το φαινόμενο της έπιβολής ποιητικών κειμένων πάνω σε προϋπάρχοντα ψαλμό διαφοροποιείται, όπως είναι προφανές, από τη λοιπή ανεξάρτητη ύμνογραφική παραγωγή (όπως αυτή είναι, για παράδειγμα, γνωστή από τη λεγόμενη δεκαπεντασύλλαβη ύμνογραφία)· στις παραδεδομένες παπαδικές συνθέσεις (που έξ όρισμού στοιχειοθετούνται από μελοποιημένους ψαλμούς) το έν λόγω φαινόμενο έντοπίζεται κυρίως στις περιπτώσεις τών λεγόμενων Άνοιξανταρίων και της εύρύτερης ένότητας του πολυελέου. Έδω θα μέ άπασχολήσει μόνον ή περίπτωση του πολυελέου, μέ βάση την οποία θα προχωρήσω στη συνέχεια σε μια συνοπτική ιστορική έπισκόπηση του γεγονότος αυτής της έπιβολής. Η σφαιρική διερεύνηση του θέματος προϋποθέτει, βέβαια, άνάλυση και άλλων (σχετικών με αυτά καθ' έαυτά τὰ επιβαλλόμενα ποιητικά κείμενα) ενδιαφερόντων θεμάτων (όπως, ένδεικτικά, τών ζητημάτων τών πηγών και τών έξαρτήσεών τους, του ποιητικού περιεχομένου τους, της θεματολογίας τους, της μετρικής μορφής τους, της όποιας ποιητικής πρωτοτυπίας ή κοινοτυπίας τους, κ.λπ), αλλά και μιάν διεξοδικότερη μουσικολογική αποτίμηση της συγκεκριμένη τακτικής καθ' άνάγκη, όμως (λόγω της περιορισμένης έκτασης του παρόντος κειμένου), όλα αυτά τὰ θέματα θα παραμείνουν έδω άσχολίαστα.

Η συνολική ιστορία της έπιβολής έξωψαλμικών ποιητικών κειμένων στον ψαλμό του πολυελέου (όπως, τουλάχιστον, μάς είναι γνωστή από την ως τώρα σχετική έρευνα) είναι δυνατόν να συνοψιστεί σε ένα γενικό

πλάνο, πού –ἀπό κάθε ἄποψη– θὰ περιλαμβάνει τρία κεφαλαιώδη στοιχεῖα ἐνδεικτικά:

- ❖ ἀπὸ ἄποψη εἴδους: ἀντίφωνα–πολυέλεος–ἐκλογές
- ❖ ἀπὸ ἄποψη μορφολογίας: σύνολο ἐκλεγμένων στίχων διάφορων ψαλμῶν–μέρος ἐνὸς πλήρους ψαλμοῦ–σύνολο ἐκλεγμένων στίχων ἐνὸς ψαλμοῦ
- ❖ ἀπὸ ἄποψη μελοποιῶν: Νικηφόρος Ἡθικός–Ἰωάννης Κουκουζέλης–Πέτρος Μπερεκέτης
- ❖ ἀπὸ ἄποψη γεωγραφικοῦ ἐντοπισμοῦ: Λάτρος–Θεσσαλονίκη–Κωνσταντινούπολη
- ❖ ἀπὸ ἄποψη ἐορτολογικῆς χροιάς: Ἀγγελολογική–πολυθεματική–Θεοτοκία.

Ἐξηγοῦμαι εἰδικότερα:

1

Ἡ ἐν λόγῳ τακτικὴ φανερώνεται στὰ γνωστὰ μουσικὰ χειρόγραφα ἀπὸ τὸν 14^ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς, ὀλοκληρωμένη ὅμως καὶ ἤδη διαμορφωμένη. Ἀξιολογώντας, πάντως, ὅσες σχετικές μαρτυρίες ἐντοπίζονται στὴ χειρόγραφη παράδοση εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγηθοῦμε σὲ μιὰν πρώτη ἱεράρχησή της. Σύμφωνα μὲ αὐτήν, ἡ συγκεκριμένη τεχνικὴ φαίνεται νὰ σχετίζεται, παράλληλα, τόσο μὲ τὸ εἶδος τοῦ πολυελέου (εἰδικότερα μὲ τὴν πρώτη στάση τοῦ λεγόμενου Λατρινοῦ πολυελέου) ὅσο καὶ μὲ τὸ ἀντίστοιχο εἶδος τῶν ἀντιφώνων (εἰδικότερα μὲ τὰ ψαλλόμενα κατὰ τὴ Σύναξη τῶν Ἀσωμάτων ἀντίφωνα). Τὰ ἐλλιπῆ καὶ (σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις) συγκεχυμένα χρονολογικὰ δεδομένα πού διαθέτουμε δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἐξαγωγή κάποιου ἀσφαλοῦς συμπεράσματος ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἀμφοτέρων τῶν συνθέσεων μὲ ἄλλα λόγια, δὲν γνωρίζουμε ποιά περίπτωσις προηγεῖται καὶ ποιά ἔπεται (καὶ ἄρα σὲ ποίαν πρωτοεμφαρόσθηκε ἡ ἐξεταζόμενη τακτικὴ). Ὁ λεγόμενος Λατρινὸς πολυέλεος ἔλκει μὲν τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ μοναστικὴ πολιτεία τοῦ Λάτρου (πού ἀκμάζει κατὰ τοὺς 10^ο-13^ο αἰῶνες), σταδιακὰ ὅμως (ἀπὸ τὸν 14^ο αἰῶνα καὶ ἐντεῦθεν) συνδέεται μὲ τὴ μουσικὴ παράδοση τῆς Κωνσταντινούπολης (ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ κόσμου, ὅπως χαρακτηρί-

στικά σημειώνεται στὰ χειρόγραφα)⁴. Στὰ ἀντίφωνα στὴ Σύναξη τῶν Ἀσωμάτων ἀπηχεῖται κάποια παλαιὰ μουσικὴ παράδοση (μέσω στίχων ποὺ παραδίδονται ἀνωνύμως), ἀλλὰ πολὺ νωρὶς ἡ σύνδεση σχετίζεται (ὅπως προσημειώθηκε) μὲ τὸν μελοποιὸ Νικηφόρο τὸν Ἡθικὸ (ὁ χρόνος δράσης τοῦ ὁποῖου προσδιορίζεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13^{ου} μὲ ἀρχὲς τοῦ 14^{ου} αἰώνα) καὶ μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Μεταξὺ τῶν δύο περιπτώσεων παρατηρεῖται μιὰ ἀξιοσημείωτη διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν τακτικὴ ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων: Στὸν Λατρινὸ πολυέλεο διαπιστώνεται μιὰ περιστασιακὴ ἐνεργοποίησις αὐτῆς τῆς τακτικῆς, σὲ ὁρισμένους μόνον στίχους τῆς ὅλης σύνδεσης [ποὺ ἀναπτύσσεται πάνω στὸν 134^ο ψαλμὸ]· ἐπιπλέον, τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐξωψαλμικὰ κείμενα εἶναι ἐξαιρετικὰ συνοπτικὰ καὶ περιορίζονται, συνήθως, εἴτε σὲ μιὰν ἀνάπλαση τοῦ γνωστοῦ δαδιτικοῦ χωρίου [ψαλμὸς 46^{ος}, στίχοι 7-8] «ψάλατε συνετῶς τῷ Θεῷ ἡμῶν» [ἡ συνηθέστερη ἐκδοχὴ αὐτῶν τῶν ἐπιβαλλόμενων κειμένων εἶναι: ᾄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν], εἴτε σὲ ἄλλες –ἐπίσης βραχεῖς– τριαδολογικές, κυρίως, ἀναφορές [γιὰ παράδειγμα: αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε, τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἡμῶν ἢ ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἄγιε, δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι]. Ἀντίθετα, στὰ ἀντίφωνα τῶν Ἀσωμάτων ἡ ἴδια τακτικὴ ὁργανώνεται πιὸ συστηματικὰ: ἀπαντοῦν ἐκεῖ ἐκτενέστερα (τὰ παραπάνω μνημονεύοντα καὶ ἄλλα ὁμοειδῆ) ποιητικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα (ἐκλαμβάνοντας πλέον συγκεκριμένη ἐορτολογικὴ χροιά) ἐπιβάλλονται ὅχι σὲ μέρος ἐνὸς πλήρους ψαλμοῦ ἀλλὰ στὸ σύνολο ἐπιλεγμένων (μάλιστα δὲ ἀπὸ διάφορους δαδιτικούς ψαλμούς) στίχων. Δηλαδή, ἡ περίπτωσις τῶν ἀντιφώνων τῶν Ἀσωμάτων μοιάζει (ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκτίμησις τοῦ πράγματος) σὰν κάποια (εἰδολογικὰ, ἐορτολογικὰ καὶ μορφολογικὰ) πιὸ ἐξειδικευμένη (πλήρη καὶ τέλεια) ἐφαρμογὴ μιᾶς τακτικῆς ποὺ (σὰν πρωτογενὴς ἰδέα) ἀπαντᾷ περιστασιακὰ στὸν ψαλμὸ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἄν, ἐπιπλέον, γίνουν ἀποδεκτὰ δύο δεδομένα: πρῶτον, ὅτι ὁ Λατρινὸς πολυέλεος ἀπηχεῖ μουσικὴ παράδοση προγενέστερη τοῦ 13^{ου} αἰώνα καὶ δεύτερον, ὅτι στὴν τελικὴ διαμόρφωσις τῶν ἀντιφώνων τῶν Ἀσωμάτων παρεμβαίνει

4. Πρὸβλ. σχετικὰ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, ὁ.π., σσ. 682-701 [στὴν ἐκεῖ ἐπισημαινόμενη γενικὴ βιβλιογραφία περὶ τοῦ Λάτρου νὰ προστεθεῖ τὼρα ἐδῶ καὶ τὸ ἔργο τοῦ JANIN, *Les Églises et les Monastères*, pp. 217-240].

καθοριστικά ό κατά τὰ τέλη τοῦ 13^{ου} αἰώνα δραστηριοποιούμενος μελοποιός Νικηφόρος ὁ Ἡθικός (γεγονός, ἄλλωστε, πού ἀποτυπώνεται ξεκάθαρα στή χειρόγραφη παράδοση), τότε ἔχουμε ἓνα πρῶτο ἐνδεικτικό (καί πάντα ὑποθετικό) διάγραμμα τῆς ἱστορίας τῆς συγκεκριμένης τακτικῆς.

2

Ἡ ἀπήχηση καί συνεπῶς ἡ διεύρυνση κάθε μιᾶς ἀπό τίς παραπάνω περιπτώσεις εἶναι, παραδόξως, ἀντιστρόφως ἀνάλογη. Ἐνῶ, δηλαδή, θά περιμέναμε ἡ τακτική τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων νά εὐδοκιμήσει καί νά ἀνθῇ στό πλαίσιο τῶν λεγόμενων ἀντιφώνων, αὐτό συνέβη –ἀντίθετα– στόν ψαλμό τοῦ πολυελέου. Τοῦτο ὀφείλεται, ἀναντίρρητα, στή σχετική δραστηριότητα τοῦ περίφημου μελοποιῶ Ἰωάννη τοῦ Κουκουζέλη, ὁ ὁποῖος ἔδωσε στή συγκεκριμένη τακτική μιᾶν ἄλλη (ἐξαιρετικά εὐρεῖα) διάσταση. Ὁ Κουκουζέλης διαμόρφωσε μιᾶν ἐνότητα ἐόρτιων ἁσματικῶν ἀλλαγμάτων, ἡ ὁποία «κατέλαβε» (ἀπό τόν 14^ο αἰώνα καί ἐντεῦθεν) περίοπτη θέση στόν οἰκεῖο τόπο τοῦ λεγόμενου Λατρινοῦ πολυελέου. Αὕτῃ ἡ ἐνότητα ἀποτελοῦνταν ἀπό ἐκτενῆ ποιήματα, ἀναφερόμενα στίς βασικότερες ἐορτολογικῆς περιστάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους (βλ. ΠΙΝΑΚΑ 5), καί διαδόθηκε κατὰ κόρον ὡς τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰώνα. Οὐσιαστικά, ἐπρόκειτο γιά τήν «ἀπάντηση» τῆς Κωνσταντινούπολης καί εἰδικότερα τοῦ Ἰωάννη Κουκουζέλη στή «Θεσσαλονικαία» τακτική τοῦ Νικηφόρου Ἡθικοῦ: εἶναι προφανές ὅτι μέσω τῆς ἐν λόγῳ ἐνότητας ὁ Κουκουζέλης «ἀναμόρφωσε» τὸ ἐγγεῖρημα τοῦ Ἡθικοῦ, ἅφ' ἐνός μὲν μεταφέροντας τὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὰ (ψαλλόμενα στήν Θεσσαλονίκη) ἀντίφωνα στόν (ψαλλόμενο στήν Κωνσταντινούπολη) Λατρινὸ πολυέλεο, ἅφ' ἐτέρου δὲ στρέφοντας τὴν θεματολογία τῶν ἐπιβαλλόμενων κειμένων ἀπὸ τὸ μονοειδές (ἀγγελολογικό) σὲ ἓνα πολυθεματικὸ περιεχόμενο.⁵ Ὅπως καί παλαιότερα παρατήρησα⁵, «δὲν ἀποτελεῖ ὑπερβολὴ ὅτι τὸ σχετικὸ ἔργο τοῦ Κουκουζέλη συνδέθηκε σχεδὸν ἀποκλειστικά (κατὰ τοὺς ὕστερους βυζαντινοὺς χρόνους ἀλλὰ καί κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο) μὲ τὴν ἐξεταζόμενη τακτική, ἐπηρεάζοντας ταυτόχρονα καθοριστικά τοὺς μεταγενέστερους μελουργούς». Ἐτσι, ἐνῶ

5. Βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, ὅ.π., σ. 558.

στην ένότητα των αντιφώνων ή μόνη αντίστοιχη έφαρμογή της τακτικής έπιβολής έξωψαλμικών ποιητικών κειμένων έντοπίζεται σέ ολιγάριθμους στίχους δύο μόνον (ψαλλομένων είς τάς έορτάς της Θεοτόκου) σχετικών συνθέσεων⁶, στην ένότητα του πολυελέου ή ίδια τακτική συνεχίζεται επάξια (και μέ λαμπρά, ένίοτε, δείγματα) από σύγχρονους (π.χ. τόν Ξένο Κορώνη) και κυρίως από μεταγενέστερους του Κουκουζέλη μελοποιούς: στην τελευταία παράμετρο ή σχετική δημιουργία διαχωρίζεται, χρονικά και γεωγραφικά, σέ δύο σταθμούς: κατά τόν 15^ο-17^ο αιώνα στην Κρήτη (μέ εκπροσώπους τούς Ίωάννη Πλουσιαδηνό⁷, Βενέδικτο Έπισκοπόπου-

6. Πρβλ. αυτόθι, σσ. 316-320.

7. Αναφέρομαι έδω στον πολυέλεο Δούλοι, Κύριον του Ίωάννου (και μετέπειτα –ώς επίσκόπου Μεθώνης– Ίωσήφ) Πλουσιαδηνού, σύνθεση που δέν αποδελτιώνεται στην ήμετέρα διατριβή, καθ' ότι έπιστημάνθηκε μεταγενέστερα [μέσω της ανακοίνωσης του SCHARTAU, Plousiadenos, pp. 141-143]. Ο πολυέλεος άνδολογείται στον αυτόγραφο του Πλουσιαδηνού κώδικα Σινά 1547, φφ. 97^ν-104^ν, υπό την έξξη άναγραφή: Πολυέλεος, ψαλλόμενος έν ταίς κατά τόπον άγίαίς εκκλησίαις, ποίημα Ίωσήφ επίσκόπου Μεθώνης του Πλουσιαδηνού· ήχος α' Δούλοι, Κύριον. Αποτελείται από δέκα και όκτώ στίχους [Δούλοι, Κύριον – Αίνεϊτε τόν Κύριον – Ότι τόν Ίακώβ – Ότι έγώ έγνωκα – Πάντα όσα ήθέλησεν έποίησεν – Έν ταίς θαλάσσαις και έν πάσαις ταίς άβύσσοις – Άστραπάς είς ύετόν έποίησεν – Ός επάταξε τά πρωτότοκα Αιγύπτου – Έξαπέστειλε σημεία και τέρατα – Ός επάταξεν έθνη πολλά – Τόν Σηών βασιλέα των Αμορράϊων – Και πάσας τάς βασιλείας Χαναάν – Κληρονομίαν Ίσραήλ λαῶ αὐτοῦ – Και τό μνημόσυνόν σου είς γενεάν και γενεάν – Και επί τοίς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται – Στόμα έχουσι και ού λαλήσουσιν – Όφθαλμούς έχουσι και ούκ ὄψονται – Στόμα έχουσι και ού λαλήσουσιν]· ήδη από τόν τρίτο στίχο και έφεξης τό μέλος του ποιήματος παρουσιάζεται πλατύ και μελισματικό, μέ συνεχείς επαναλήψεις τόσο των λέξεων του ψαλμικού κειμένου όσο και του καταληκτικού έφυμνίου αλληλούια, μέ χρήση των γνωστών παρακελευσμάτων προσταγών λέγε και πάλιν, καθώς και μέ παρεμβολές βραχύτερων ή εκτενέστερων κατά περίπτωση κρατημάτων· πλήρης ό πολυέλεος είναι σαφώς ένα έξοχο δείγμα καλοφωνικής μελικής μεταχείρισης, γεγονός που υπογραμμίζεται εύγλωττα μέσω του τελευταίου στίχου της σύνθεσης [φφ. 103^ν-104^ν: Στόμα έχουσι], ό όποιος (παρότι άνδολογείται υπό την άπλή άναγραφή: Του αὐτοῦ· [ήχος] πλ. α') αποτελεί μιá τυπική έκδοχή των λεγόμενων καλοφωνικών στίχων του πολυελέου. Έξωψαλμικά ποιητικά κείμενα (τά ίδια που χρησιμοποιεῖ άργότερα –και στους ίδιους, επίσης, στίχους– ό Βενέδικτος Έπισκοπόπουλος σέ όμοιεδή σύνθεσή του [βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, ό.π., σ. 562]) επιβάλλονται μόνον σέ δύο στίχους του ποιήματος (τούς δύο πρό του τελευταίου), αναλυτικότερα ως ακολούθως:

ἄσματικόν, τοῦ αὐτοῦ· [ήχος] πλ. α'

Στόμα έχουσι και ού λαλήσουσιν

Αί νοεραί δυνάμεις βοῶσιν έν ὑψίστοις,

λο, Ίγνάτιο Φριέλο, Ἀναστάσιο Τρυγώνη) καὶ κατὰ τὸν 17^ο-18^ο αἰῶνα στὴν Κωνσταντινούπολη (μὲ ἐκπροσώπους τοὺς Παναγιώτη Χρυσάφη, Μπαλάση ἱερέα, Πέτρο Μπερεκέτη).

3

Ὁ Πέτρος Μπερεκέτης δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ὁ τελευταῖος μελοποιὸς ποὺ ἐφάρμοσε τὴν ἐν λόγῳ τακτικὴν σὲ σύνθεση πολυελέου⁸, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ αὐτὸς ποὺ ἐξασφάλισε τὴν «ἐπιβίωσιν» τῆς ὡς σήμερα (μάλιστα δὲ κατὰ μιὰ περίοδο ὅπου ὅλες οἱ ἐνδείξεις συνηγοροῦσαν πῶς ὁδηγεῖτο στὴ λήθη)· τὸ συγκεκριμένο, σπουδαῖο, ἐπίτευγμα κατορθώθηκε μέσῳ ἐνὸς εὐφυοῦς «τεχνάσματος», ὁμοειδοῦς καὶ ἐφάμιλλου τοῦ κατὰ τὸν 14^ο αἰῶνα ἀντίστοιχου ἐγχειρήματος τοῦ Κουκουζέλη· Ὁ Μπερεκέτης διαμόρφωσε (κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 18^{ου} αἰῶνα) τὴ δομὴ τῆς γνωστῆς (ψαλλόμενης πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου) ἐκλογῆς Λόγον ἀγαθόν⁹, ὅχι μόνον μὲ τὴν ἐπιλογὴν συγκεκριμένων στίχων ἀπὸ τὸν 44^ο ψαλμό, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ποίηση (ἀρμόδιων πρὸς τοῦτο) ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων, ἐπιβαλλόμενων στὸ τέλος καθενὸς στίχου (βλ. ΠΙ-ΝΑΚΑ 6)· μὲ βάση τὸ μοτίβο αὐτῆς τῆς σύνθεσης ποιοῦνται ὡς σήμερα πολυάριθμες ἄλλες ὁμοειδεῖς Ἐκλογές, ἀφιερωμένες σὲ διάφορες ἐορτολογικὲς περιστάσεις. Οὐσιαστικά, ὁ Μπερεκέτης «ἐπανέφερε» τὰ δεδομένα τῆς τακτικῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων στὴν πρὸ τοῦ 14^{ου} αἰῶνα (καὶ τῆς σχετικῆς «παρέμβασης» τοῦ Κουκουζέλη) κατάστασιν· μὲ ἄλλα λόγια, «μετατόπισε» τὴν ἐφαρμογὴ τῆς τακτικῆς ἀπὸ τὸν πολυέλεο στὰ ἀντίφωνα καὶ πάλι (ποὺ τώρα, λόγῳ τῆς ἐπιλογῆς συγκεκριμένων στίχων ἀπὸ ἓνα ψαλμό, ὀνομάσθηκαν Ἐκλογές) καὶ περιορί-

Θεῶ τῷ ἐν Τριάδι· δόξα,

καὶ ἡμεῖς ἐπάδωμεν· ἀλληλούια

[Σινᾶ 1547, φ. 102^ν]

ῥηματικόν, τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] πλ. α'

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται

Σέ, Τριάς, δοξάζομεν, ὕμνολογοῦμεν καὶ λατρεύομεν,

σὺν τοῖς ἁγίοις, οἱ ἐνυλοὶ, ἀκαταπαύστως λέγοντες,

εἰς τοὺς αἰῶνας δόξα σοι, τῷ Θεῷ ἡμῶν

[Σινᾶ 1547, φ. 103^ν]

Πλήρη τὴ συγκεκριμένη (καὶ πολὺ ἐνδιαφέρουσα) σύνθεσις Ἰωάννου τοῦ Πλουσιαδηνοῦ ἐπιφυλάσσεται νὰ σχολιάσω διεξοδικότερα, σὲ ἰδιαίτερο μουσικολογικὸ μελέτημα.

8. Πρβλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, ὁ.π., σσ. 788-798.

9. Βλ. αὐτόθι, σσ. 328-332.

σε τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιβαλλόμενων κειμένων ὥστε νὰ ἀναφέρονται σὲ συγκεκριμένο καὶ πάλι ἐορτολογικὸ θέμα (στὴ δική του, εἰδικότερα, σύνδεση στὴν Θεοτόκο). Ὁ τρόπος ποὺ ἡ ἐν λόγῳ σύνδεση τοῦ Μπερεκέτη περιγράφεται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα εἶναι εὐγλωττος· οἱ χρησιμοποιούμενοι σχετικοὶ χαρακτηρισμοὶ συνδέουν τὸ παρὸν ποίημα τόσο μὲ τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὴ μουσικολογικὴ ἔρευνα ἀντίφωνα¹⁰, ὅσο –καὶ αὐτὸ εἶναι ἓνα ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον στοιχεῖο– καὶ μὲ τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὴν ὕμνο-γραφικὴ ἔρευνα ἐγκώμια¹¹.

Εἶναι, λοιπόν, πασιφανὲς ὅτι τὰ (ἀξιολογούμενα, ἐν προκειμένῳ, ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου) δεδομένα τῆς μουσικολογικῆς ἔρευνας γιὰ τὴν τακτικὴ τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων (συνεπικουρούμενα καὶ ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες μαρτυρίες τῶν Τυπικῶν) περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τοὺς ἐξ ἀρχῆς σχολιασθέντες δύο ὅρους: ἀ ν τ ῖ φ ω ν α – ἐ γ κ ώ μ ι α. Ἀπομένει τώρα νὰ προσκομιστεῖ καὶ ἡ τεκμηριωμένη μαρτυρία τῆς ὕμνογραφικῆς ἔρευνας...

10. Βλ. π.χ. Δοχειαρίου 407, φ. 280^ν: Ἀ ν τ ῖ φ ω ν α ψαλλόμενα εἰς δόξαν τῆς Θεοτόκου, ποίημα κύρ Πέτρου Μπερεκέτη· ἦχος δ' Λόγον ἀγαθόν.

11. Βλ. π.χ. Γρηγορίου 19, φ. 125^ν: Ἐ γ κ ώ μ ι α [...] Πέτρου Μπερεκέτου· ἦχος δ' Λόγον ἀγαθόν ἢ τὸν αὐτόγραφο Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτου κώδικα ΜΠΤ 744, φ. 61^ν: Στίχοι ἐκ τοῦ μὲν ψαλμοῦ μετ' ἐ γ κ ω μ ῖ ω ν τῆς Θεοτόκου ἠνωμένοι, οἵτινες ψάλλονται ἀντὶ πολυελέου εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου· ἦχος δ' Δι Λόγον ἀγαθόν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

DMITRIEVCKIJ III, p. 333:

«...Εἴτα ὁ πολυέλεος, μετὰ δὲ τὸν πολυέλεον ἀντίφωνον τῆς ἐκλογῆς, ψαλμὸς ργ' *Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, Κύριε, ὁ Θεὸς μου* ψάλλομεν δὲ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὰ ἐγκώμια τὰ τριαδικά, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα ὕμνοι εἰς ἀντίφωνα Ἀσωμάτων»

- ❖ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις, δὶς.
- ❖ Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, ὁ Θεός, παντοκράτωρ, δὶς.
- ❖ Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, δὶς (ἅπερ λέγονται ἐκ δευτέρου).
- 1 Δεῦτε, πάντες, ᾄσμα μέλψωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἀλληλούια.
- 2 Σοί, τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει αἶνος, ὕμνος, πρέπει δόξα καὶ μεγαλwsύνη, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.
- 3 Σοί, τῇ τριφύτῳ Τριάδι, πρέπει τρισάγιος ὕμνος· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου, Κύριε.
- 4 Ἄγγελοι ἀνύμνουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δὲ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι.
- 5 Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον, λέγοντες ἀλληλούια.
- ❖ Δόξα, Αἰνεσιν τρισάγιον, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, Χριστέ Σωτῆρ, βοῶσα, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι.
- ❖ Καὶ (νῦν), Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ, βοήσωμεν συμφώνως, φωνῇ τὴν τοῦ ἀγγέλου, χαῖρε, εὐλογημένη καὶ μόνη, χαῖρε, χαρᾶς ἡ πρόξενος.

Πληρουμένων δὲ τῶν ἀντιφώνων, κάθισμα καὶ ἀνάγνωσις...»

Πρβλ. DMITRIEVCKIJ III, p. 341, ὅπου μεταφέρεται παρόμοια μαρτυρία ἀπὸ ἄλλο –καταγεγραμμένο (κατὰ τὸ ἔτος 1573) στὸν ὑπ' ἀριθμὸν 388 παρισινὸ κώδικα (βλ. OMONT I, p. 40)– Τυπικὸ [: «...ἀντίφωνον τῆς ἐκλογῆς ψαλμὸς ργ' *Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου*. Ψάλλομεν δὲ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὰ ἐγκώμια, τὰ τριαδικά, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα ὕμνοι εἰς ἀντίφωνα Ἀσωμάτων· Δόξα ἐν ὑψίστοις. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, Θεὸς παντοκράτωρ, δὶς. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, δὶς. Ἔτερα, ἅπερ λέγονται ἐκ δευτέρου· Δεῦτε, πάντες, ᾄσμα μέλψωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἀλληλούια. Σοί, τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει αἶνος, ὕμνος κτλ.} πέρα τῆς ὁμοιότητος τῆς ἐν προκειμένῳ σχολιαζόμενης μαρτυρίας, τὸ ἐν λόγῳ Τυπικῷ φαίνεται ὅτι φέρει καὶ περαιτέρω «ἐξαρτήσεις» ἀπὸ τὸ παραπάνω μνημονευόμενο (καὶ καταγεγραμμένο πέντε ἔτη προγενέστερα) τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας, ὅπως ὑποπτεύω ἀπὸ τὴν ἀκόλουθῃ –ἀπαντῶσα σ' αὐτό– μαρτυρία (ποὺ ἐπίσης δημოსκεύει ὁ DMITRIEVCKIJ III, p. 342): «...Ἰστέον, ὅτι εὕρεται ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς Πέτρας περὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ...».

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

 EBE 2458 (έτους 1336), φφ. 123^r-125^r[πρβλ. και EIKONA 1]:

Ἑτερα ἀντίφωνα εἰς τοὺς ἀρχιστρατήγους· ἥχος πλ. β'

- ❖ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία [123^r]
- ❖ [ἥχος] πλ. β' Ἄγιος ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαώθ πλήρης ὁ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ [123^r]
- ❖ Ἄλλο· [ἥχος] πλ. β' Ἄγιος ἅγιος ἅγιος εἰ Θεὲ παντοκράτωρ [123^r]
- ❖ [ἥχος] πλ. β' Δόξα (δόξα) πρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι [123^r]
- ❖ Ἄλλο· [ἥχος] πλ. β' Δόξα, δόξα πρέπει τῷ πατρὶ (τῷ πατρὶ) καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι [123^{r-v}]

Ἑτερα ψαλλόμενα ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκη· ἥχος πλ. β' νενανώ

- ❖ Ἐκ τῶν οὐρανῶν· ἀλληλούια.
Ἄσατε ψάλατε συνεπῶς τῷ Θεῷ ἄσατε δότε δόξαν τῷ Θεῷ [123^v]
- ❖ Ἀλλαγμὰν [ἥχος] νενανώ Αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν· ἀλληλούια.
Ὑμνοῦμέν σε εὐλογοῦμέν σε βασιλεῦ ἅγιε ἀναρχε, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι [123^v]
- ❖ Ἀλλαγμὰ [ἥχος] πλ. β' Βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοὶ ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ (κριταὶ) γῆς· ἀλληλούια.
Ἄγιος, ἅγιος ἅγιος εἰ Θεὲ παντοκράτωρ [123^v-124^r]
- ❖ [ἥχος] β' Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ.
Δόξα, δόξα πρέπει τῷ πατρὶ (τῷ πατρὶ) καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι [124^r]
- ❖ Ἀλλαγμὰ [ἥχος] πλ. β' Ἄσατε τῷ κυρίῳ ἄσμα καινόν.
Δεῦτε πάντες ἄσμα μέλψωμεν χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἀλληλούια [124^r]
- ❖ Ἄλλον· [ἥχος] β' Σοὶ τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει (πρέπει) αἶνος ὕμνος πρέπει δόξα καὶ μεγαλωσύνη, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας πρέπει [124^r]
- ❖ Ἀλλαγμὰ [ἥχος] πλ. β' Σοὶ τῇ τριφύτῳ τριάδι, πρέπει, τρισάγιος ὕμνος ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαώθ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου κύριε [124^v]
- ❖ Ἑτερα προσόμοια. Σὲ τὴν ἀναρχον τριάδα, σέβω ὕμνῳ καὶ προσκυνῶ, ἐν μιᾷ Θεότητι, δέησιν προσάγω σοὶ ἅγιε κύριε, τὸ τριμερὲς ὥπτισον τῆς ψυχῆς μου [124^v· χῦμα]
- ❖ Ὅμοιον δεοτοκίον. Σὲ τὴν ἄσπιλον ἀμνάδα, σέβω ὕμνῳ καὶ προσκυνῶ, ὡς θεομακάριστον, καὶ θεογεννήτριαν, δέσποινα πρόφθασον καὶ ῥῦσαι με πάσης κατακρίσεως [124^v· χῦμα]

- ❖ [ἤχος] πλ. β' Ἄγγελοι ἀνύμνουν, τὸ δόξα, ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δὲ σοι βοῶμεν δόξα σοι χριστέ ἡ σωτηρία πάντων δόξα σοι [124^v-125^r]
- ❖ Ὅμοιον. Αἶνεσιν προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων, ἡμεῖς δὲ νῦν βοῶμεν δόξα σοι χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων δόξα σοι [125^r χῦμα]
- ❖ Ὅμοιον. Δεῦτε τῇ πανάγῳ, βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου χαῖρε ἡ κεχαριτωμένη, καὶ μόνῃ χαῖρε χαρᾶς ἡ πρόξενος [125^r χῦμα]

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

EBE 899 (τέλη 14^{ου} αιώνα), φφ. 93^r-95^v [πρβλ. καὶ EIKONA 2]:

*Ἔτερα ἀντίφωνα, φαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων,
ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ· ἦχος πλ. β'*

- ❖ *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν.
Ἄγιος ἅγιος, ἅγιος εἰ θεὸς παντοκράτωρ [93^{r-v}]*
- ❖ *[ἦχος] πλ. β' Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ.
Ἄγιος ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαὼθ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου κύριε [93^v]*
- ❖ *[ἦχος] νενανῶ Αἰνεῖτε αὐτόν, ἥλιος καὶ σελήνη αἰνεῖτε αὐτόν πάντα τὰ ἄστρον καὶ τὸ φῶς.
Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία [93^v]*
- ❖ *[ἦχος] νενανῶ Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν.
Δόξα (δόξα) πρέπει τῷ πατρὶ (τῷ πατρὶ) καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι [94^r]*
- ❖ *[ἦχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι.
Σοὶ τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει (πρέπει) αἶνος ὕμνος, πρέπει δόξα καὶ μεγαλωσύνη, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας πρέπει [94^r]*
- ❖ *[ἦχος] πλ. β' Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, ᾄσμα καινόν.
Δεῦτε πάντες ᾄσμα μέλψωμεν χριστῷ τῷ θεῷ ἡμῶν ἀλληλούια [94^{r-v}]*
- ❖ *Τοῦ Κουκουζέλη· Αἰνεῖτε αὐτόν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ.
Ἄγγελοι ἀνύμνου, τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων δόξα σοι [94^r]*
- ❖ *Ὅμοιον τοῦ αὐτοῦ· [ἦχος] νενανῶ Αἰνεῖτε αὐτόν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα.
Αἶνεσιν προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων, χριστὲ σωτὴρ βοῶσα, δόξα σοι χριστὲ ἡ σωτηρία πάντων δόξα σοι [94^v-95^r]*
- ❖ *[ἦχος] νενανῶ Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.
Σοὶ τῇ τριφύτῳ τριάδι πρέπει, τρισάγιος ὕμνος ἅγιος ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαὼθ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου κύριε [95^r]*
- ❖ *Τοῦ Κουκουζέλη· [ἦχος] νενανῶ Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.
Δεῦτε τῇ πανάγῳ, βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου χαῖρε εὐλογημένη καὶ μόνῃ χαῖρε, χαρὰς ἡ πρόξενος [95^v]*

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

EBE 2406 (έτους 1453), φφ. 131^r-132^r [πρβλ. καὶ EIKONA 3]:

Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον, εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων,
ποιηθέν, παρὰ τοῦ δομestίκου κύρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ καὶ ἐτέρων· ἦχος πλ. β'

- ❖ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ἐκ τῶν οὐρανῶν.
[ἦχος] πλ. β' Ἅγιος ἅγιος, ἅγιος εἰ θεὸς παντοκράτωρ [131^r]
- ❖ Θεσσαλονικαῖον [ἦχος] πλ. β' Δόξα, ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη
ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία [131^r]
- ❖ [ἦχος] πλ. β' Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι
αἱ δυνάμεις αὐτοῦ.
[ἦχος] πλ. β' Ἅγιος ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαώθ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης
σου κύριε [131^r]
- ❖ [ἦχος] νενανῶ Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς.
[ἦχος] πλ. β' Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις
εὐδοκία [131^r]
- ❖ [ἦχος] νενανῶ Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν.
Δόξα, δόξα πρέπει τῷ πατρὶ (τῷ πατρὶ) καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύμα-
τι [131^r]
- ❖ [ἦχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι.
[ἦχος] πλ. β' Σοὶ τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει (πρέπει) αἶνος ὕμνος πρέπει
δόξα καὶ μεγαλωσύνη, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας πρέπει [131^r]
- ❖ [ἦχος] πλ. β' Ἀσατε, τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν.
[ἦχος] πλ. β' Δεῦτε πάντες ἄσμα μέλψωμεν, χριστῷ τῷ θεῷ ἡμῶν ἀλλη-
λουῖα [131^r]
- ❖ [ἦχος] πλ. β' Αἰνεῖτε αὐτόν, ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ.
Ἄγγελοι ἀνύμνουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν δόξα σοι
χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων δόξα σοι [131^r]
- ❖ Ὅμοιον [ἦχος] νενανῶ Αἰνεῖτε αὐτόν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ.
Αἶνεσιν προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων, χριστὲ σωτὴρ βοῶσα δόξα σοι
χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων δόξα σοι [132^r]
- ❖ [ἦχος] νενανῶ Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.
[ἦχος] πλ. β' Σοὶ τῇ τριφύτῳ τριάδι πρέπει τρισάγιος ὕμνος ἅγιος ἅγιος
κύριος σαβαώθ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου κύριε [132^r]
- ❖ Τοῦ μαῖστορος [ἦχος] πλ. β' Ἄγγελοι ἀνύμνουν τὸ δόξα, ἐν ὑψίστοις ἡμεῖς
δέ σοι βοῶμεν δόξα σοι χριστέ ἡ σωτηρία πάντων δόξα σοι [132^r]

ἀρχάγγελοι ἄγγελοι: ἄγγελοι ὑμνήσατε: αἰνοῦσὶ σε στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων:
δεῦτε τῇ πανάγνῳ: ταῦτα εὐρήσης ἐν τῷ λατρυνῷ πολυελέῳ:– [132^v χῦμα]

Σημ.: Στους πίνακες 2-4 τηρήθηκε ἡ στίξη τῶν χειρογράφων

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Πολυέλεος, σσ. 584-587:

α) Ἀλλάγματα Θεοτοκία

Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων,
ἐν ὥρᾳ με τῇ φοβερᾷ τῆς καταδίκης ῥῦσαί με,
μεσιτείαις σου. (EBE 2458, φ. 94^r. EBE 2406, φ. 95^v)

Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον,
βάτον τὴν ἀκατάβλεκτον, στάμνον τὴν μανναβρύτιν,
τὸν γλυκερὸν παράδεισον, τὴν μελιχρὰν παρθένον,
ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον. (EBE 2406, φ. 95^r)

Ἐλπίς ἀπάντων, ἄχραντε, σῶζε τοὺς σέ ὑμνοῦντας
καὶ λύτρωσαι κολάσεως τῶν διαιωνιζόντων,
εἰς σέ γὰρ μόνην ἅπαντες ἔχομεν τὰς ἐλπίδας
καὶ μὴ καταισχυνδείημεν, ἄχραντε, τὰς ἐλπίδας. (EBE 2406, φ. 96^{r-v})

Ἀγνή παρθένε, ἄχραντε κόρη,
χαῖρε, ἡ τέξασα τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν. (EBE 2458, φφ. 93^v-94^r. EBE 2406, φ. 95^v)

Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ,
βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου,
χαῖρε, εὐλογημένη καὶ μόνη,
χαῖρε, χαρᾶς ἡ πρόξενος. (EBE 2458, φ. 93^v. EBE 2406, φ. 95^v)

β) Ἀλλαγμα εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν

Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
μεθ' ἡμῶν γενοῦ, ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων καὶ Κύριος τῆς δόξης,
βουλῆς μεγάλης ἄγγελος, ὁ πρῶτην ἀοράτως
καὶ πᾶσιν ἀθεώρητος καὶ μένων εἰς αἰῶνας. (EBE 2406, φφ. 95^v-96^r)

γ) Ἀλλάγματα εἰς τοὺς ἀρχαγγέλους ἢ εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων

Ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε,
τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
ἀπαύστῳ φωνῇ· ἀλληλούια. (EBE 2458, φ. 94^{r-v}. EBE 2406, φ. 96^r)

Ἄγγελοι ἀνύμνουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις,
ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ,
ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι. (EBE 2406, φ. 132^r)

Αἶνεσιν προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων,
Χριστέ Σωτῆρ, βοῶσα, δόξα σοι, Χριστέ,
ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι. (EBE 899, φφ. 94^v-95^r)

Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων,
κραυγάζοντες, ἐν ὑψίστοις δόξα, ἐπάδοντες,
σοὶ πρέπει δόξα, τῷ πατρί,
σοὶ πρέπει δόξα, τῷ υἱῷ,
σοὶ πρέπει δόξα καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι,
πρέπει δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλληλούια. (EBE 2458, φ. 92^{r-v} EBE 2406, φ. 96^r)

Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες,
τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον,
σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλούια. (EBE 2458, φ. 93^r EBE 2406, φ. 95^v)

Ὑμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις, χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων
—λέγε—, δόξα, λέγοντες, Θεῷ τῷ ἐν Τριάδι. (Iῆρ. 1280, φ. 80^r)

δ) Ἀλλαγμα εἰς βασιλεῖς

Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, κόρη,
τιμῶντας, μεγαλύνοντας, πολυχρονίους ποιήσον
καὶ τοὺς ἐχθροὺς κατάβαλε, εἰρήνευσον τὸν κόσμον σου,
ταῖς πρεσβείαις σου. (EBE 2458, φ. 94^r EBE 2406, φ. 95^v)

ε) Ἀλλαγμα εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν
καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ,
ὅτι ἅγιός ἐστι, μεγαλύνετε τὸν Κύριον. (EBE 2458, φ. 93^v EBE 2406, φ. 95^{r-v})

ς) Ἀλλάγματα εἰς τὴν Ἀνάληψιν καὶ εἰς τὰς ἐορτὰς πάσας τοῦ Χριστοῦ

Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ,
ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως,
μεγαλύνετε τὸν Κύριον. (EBE 2458, φ. 93^r EBE 2406, φ. 96^r)

Ἅγιον καὶ φοβερόν τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
μεγαλύνετε τὸν Κύριον. (Iῆρ. 1280, φ. 83^v)

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Πολυέλεος, σσ. 318-319:

1. Λόγον αγαθόν· ἀλληλούια. Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον αγαθόν.
Χαῖρε, παντάνασσα πανύμνητε, μήτηρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ· ἀλληλούια.
2. Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ.
Χαῖρε, βασίλισσα τῶν ἀγγέλων, δέσποινα τοῦ κόσμου· ἀλληλούια.
3. Ἡ γλῶσσά μου ἀλαμος γραμματέως ὀξυγράφου.
Χαῖρε, τῶν προφητῶν τὸ κήρυγμα, πατριαρχῶν ἡ δόξα· ἀλληλούια.
4. Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.
Χαῖρε, ἀγνή παρθένε, θεόνυμφε δέσποινα· ἀλληλούια.
5. Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖρεσί σου.
Χαῖρε, ἄσπινε, ἀμόλυντε, ἄφθορε, Παναγία· ἀλληλούια.
6. Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα.
Χαῖρε, ἡ τῶν ἀπηλπισμένων ἡ ἐλπίς καὶ τῶν πολεμουμένων βοήθεια· ἀλληλούια.
7. Περιῶσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ.
Χαῖρε, κεχαριτωμένη, μετὰ σοῦ ὁ Κύριος καὶ διὰ σοῦ μεθ' ἡμῶν· ἀλληλούια.
8. Τῇ ωραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.
Χαῖρε, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου· ἀλληλούια.
9. [Καὶ] ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε.
Χαῖρε, παρθένε Θεοτόκε, ἐν γυναιξὶν εὐλογημένη· ἀλληλούια.
10. Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης.
Χαῖρε, Μαρία, κυρία πάντων ἡμῶν, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, τῶν δυνάμεων· ἀλληλούια.
11. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου.
Χαῖρε, θρόνε πυρίμορφε, τῶν τετραμήρφων ὑπερενδοξότερα· ἀλληλούια.
12. Ἐλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.
Χαῖρε, Μαρία, κυρία πάντων ἡμῶν, χαῖρε, μήτηρ τῆς ζωῆς· ἀλληλούια.
13. Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου.
Χαῖρε, ὑπερευλογημένη, ὑπερδεδοξασμένη· ἀλληλούια.
14. Περιβεβλημένη, πεποικιλμένη.
Χαῖρε, ἄχραντε Θεοτόκε, ὅτι Σωτῆρα ἔτεκες τῶν ψυχῶν ἡμῶν· ἀλληλούια.
15. Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου.
Χαῖρε, παράδεισε ἀγιώτατε, χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε· ἀλληλούια.
16. Καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου.
Χαῖρε, Αγία ἀγίων μεῖζων, χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε· ἀλληλούια.

17. Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ.
*Παναγία παρθένε, ἐπάκουσον τῆς φωνῆς τοῦ ἀχρείου ἱκέτου σου, στε-
 ναγμοὺς τῆς καρδίας προσφέρειν σοι ἀενάως εὐόδωσον, δέσποινα· ἀλλη-
 λούια.*
18. Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
*Παναγία παρθένε, θεόνυμφε, τὴν οἰκτρὰν λειτουργίαν μου πρόσδεξαι,
 καὶ Θεῷ τῷ εὐσπλάγγνῳ προσάγαγε, ὅπως χαίρων δοξάζω, πανάμωμε·
 ἀλληλούια.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μουσικολογική βιβλιογραφία: ἡ βασικὴ πηγὴ τοῦ παρόντος κειμένου ἦταν, ὡς ἐκ τοῦ θέματός του, ἡ διατριβὴ Χαλδαιάκη Ἀχιλλέως Γ., *Ὁ πολυέλκτος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία*, Ἀθήναι 2003, κυρίως σσ. 553-648, ὅπου καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία τόσο περὶ τῶν κατὰ κόρον μνημονευόμενων ἐδῶ μελοποιῶν Νικηφόρου Ἡδικοῦ [σ. 421], Ἰωάννου Κουκουζέλη [σσ. 403-415] καὶ Πέτρου Μπερεκέτη [σσ. 451-452], ὅσο καὶ περὶ ἄλλων κεφαλαιωδῶν μουσικολογικῶν θεμάτων ποὺ ὑπαινικτικὰ ἀναφέρθησαν, ὅπως –γιὰ παράδειγμα– ὁ Ἄμωμος [σσ. 158-159, ὑπόσημ. 4], ἢ ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία [σσ. 582-583, ὑπόσημ. 83]. Γιὰ τὰ, ἐπίσης ἐν παρόδῳ μνημονευθέντα, Ἀνοιξαντάρια βλ. Williams Edward V., *John Koukouzeles' reform of byzantine chanting for the Great Vespers in the fourteenth century*, Yale University 1968. Idem, "A Byzantine Ars Nova: The 14th-century reforms of John Koukouzeles in the chanting of Great Vespers", *Aspects of the Balkans continuity and change. Contributions to the International Balkans Conference held at UCLA, October 23-28, 1969*, Mouton The Hague-Paris 1972, pp. 211-229. Velimirović Miloš M., "The Prooemic Psalm of Byzantine Vespers", *Words and Music: The scholar's view [...]*, Harvard University 1972, pp. 317-337. Βεργωτῇ Γεωργίου, «Εἶναι ὁ Θεόδωρος Φωκαεὺς ὁ μελοποιὸς τῶν συντόμων "Ἀνοιξανταρίων";», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 74 (1991), σσ. 731-739. Γιὰ τὸν μνημονευόμενον –σὲ σχετικὴ ὑποσημείωση– Ἰωάννη/Ἰωσήφ Πλουσιαδηνὸ παραπέμπω στὴν ὑπάρχουσα ἐκτεταμένη βιβλιογραφία, μουσικολογικὴ καὶ μὴ γιὰ τὴν πρώτη βλ. τίς ἀκόλουθες μελέτες: Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, τόμος πρῶτος, Ἀθήνα 1975, σσ. 377-378. Ἀλυγιζάκη Ἀντωνίου Ε., *Ἡ ὀκταχῆα στὴν ἐλληνικὴ λειτουργικὴ ὕμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 235-239. Παναγιωτάκη Νικολάου Μ., *Ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, Ἀθήνα 1990, σσ. 19, 51. Schartau B., "A checklist of the settings of George and John Plousiadenos in the Kalophonic Sticherarion Sinai gr. 1234", *Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec et Latin* 63 (1993), pp. 297-308. Γκέρτσμαν Εὐγενίου Βλαδιμήροβιτς, *Τὸ θεωρητικὸν τῆς Πετροπόλεως*, Ὁδησὸς 1994, σσ. 639-695. Touliatos Diane, "Ioannes Plousiadenos: The man, his music, and his musical treatise", *Θησαυρίσματα* 28 (1998), σσ. 79-91. Γιαννοπούλου Ἐμμανουῆλ Στ., *Ἡ ἀνδρση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Ἀθήνα 2004, σσ. 69-75. Schartau Bjarne, "Observations on the transmission of the kalophonic oeuvre of Joannes (and Georgios) Plousiadenos", *Tradition and Innovation in Late-and Postbyzantine Liturgical Chant. Acta of the Congress held at Hernen Castle, the Netherlands, in April 2005*, Peeters- Leuven 2008, pp. 129-157. Μπαλαγεώργου Δημητρίου Κ., «Οἱ ἀποκείμενοι στὴν βιβλιοδύση τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ αὐτόγραφοι κώδικες τοῦ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Πλουσιαδηνοῦ», *Byzantine Musical Culture. First International Conference-Greece 2007. With the organisational collaboration and support of the European Art Center (EUARCE)*, Paeania 2009, pp. 47-86. Κρητικοῦ Φλώρας, *Ἡ καλοφωνικὴ μελοποίησις τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου ἀπὸ τὸν Ἰωάννη ἱερέα τὸν Πλουσιαδηνόν*, (ὑπὸ ἔκδοσιν). γιὰ τὴ δεύτερη βλ. τόσο τὴ συστηματικὴ σχετικὴ ἀρδρογραφία τῶν. Τωμαδάκη Ν. Β. [: «Μιχαὴλ Καλοφρένας, Κρής, Μητροφάνης

Β' καὶ ἡ πρὸς τὴν Ἑνωσιν τῆς Φλωρεντίας ἀντίθεσις τῶν Κρητῶν», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 21 (1951), σσ. 134-139. «Πρωτοπαπᾶδες Κρήτης (1210-1669)», *Κρητολογία* 4 (1977), σσ. 42-43, ὑποσημ. 17. «Οἱ Ὀρθόδοξοι παπᾶδες ἐπὶ Ἐνετοκρατίας καὶ ἡ χειροτονία αὐτῶν», *Κρητικά Χρονικά* 13 (1959), σ. 48. «Ὁφφικίων διάκρισις. Περὶ πρωτοπαπᾶδων, χωρεπισκόπων καὶ τῶν συναφῶν αὐτοῖς», *Ἀθηνᾶ* 76 (1976-1977), σσ. 30, 47-49], Μανούσακα Μ.Ι.[: «Ἡ ἀλληλογραφία τῶν Γρηγοροπούλων χρονολογουμένη (1493-1501)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 6 (1957), σσ. 176-177, ὑποσημ. 5. «Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἱερεῖς τοῦ Χάνδακος» *Κρητικά Χρονικά* 11 (1957), σσ. 302-307. «Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500», *Πελοποννησιακά* 3-4 (1958-1959), *Ἀθῆναι* 1960, σσ. 97-100 καὶ 136-137. «Recherches sur la vie de Jean Plousiadénos (Joseph de Méthone) (1429?-1500)», *Revue des Études Byzantines* 17 (1959), pp. 28-51. «Βενετικά ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης τοῦ 14^{ου}-16^{ου} αἰῶνος (Πρωτοπαπᾶδες καὶ Πρωτοψάλται Χάνδακος)», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 15 (1961), σσ. 198-203 (No. 18), 212-219 (No. 22-23). «Ἀνέκδοτοι στίχοι καὶ νέος αὐτόγραφος κώδιξ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ», *Ἀθηνᾶ* 68 (1965), σσ. 49-72] καὶ Τσιρπανλῆ Ζ. Ν.[: «Ὁ Ἰωάννης Πλουσιαδηνὸς καὶ ἡ Σιναΐτικὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ Κεφάλᾳ στὸ Χάνδακα (δύο ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα τοῦ 1481)», *Θησαυρίσματα* 3 (1964), σσ. 1-28. «Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Βενετοκρατούμενης Κρήτης (13^{ος}-17^{ος} αἰ.) ἀπὸ ἀνέκδοτα Βενετικά ἔγγραφα», *Ἑλληνικά* 20 (1967), σσ. 70-71], ὅσο καὶ τὶς ἀκόλουθες χρησιμότητες μελέτες: Λαυρόδα Βασιλείου, «Κρητικά παλαιογραφικά 12. Ἰωάννου τοῦ Πλουσιαδηνοῦ, ὑποδῆχαι πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Κρήτης», *Κρητικά Χρονικά* 5 (1951), σσ. 252-262. Candal S. J. Manuel, «La 'Apologia' del Plusiadeno a favor del Concilio de Florencia», *Orientalia Christiana Periodica* 21 (1955), pp. 36-57. Politis Linos, «Eine Schreiberschule im Kloster τῶν Ὁδηγῶν», *Byzantinische Zeitschrift* 51 (1958), σ. 278. Πατρινέλη Χ., «Ἕλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως», *Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 8-9 (1958-1959), σ. 102. Mitsaki Kariofilis, «The genuineness of the salutatory poem on Mary the Virgin by John (later Joseph) Plousiadenos, bishop of Methone (c. 1429?-1500)», *Κληρονομία* 3 (1971), σσ. 344-354. Βασιλείου Πάνου, «Ὁ αὐτόγραφος "Θρῆνος τῆς Θεοτόκου" τοῦ Ἰωάννη Πλουσιαδηνοῦ», *Ἑλληνικά* 32 (1980), σσ. 267-287. Δετοράκη Θεοχάρη, «Κρήτες μεταβυζαντινοὶ ὕμνογράφοι», *Ἀριάδνη* 1 (1983), σ. 261. Τσελίκια Ἀγαμέμνονος, «Μεθώνη καὶ Κορώνη στὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς παλαιογραφίας (13^{ος} αἰ.)», στὸ βιβλίο τοῦ ἴδιου, *Θέματα ἐλληνικῆς παλαιογραφίας*, Ἀθήνα 2004, σσ. 187-188.

Περὶ Τυπικῶν. ἀπὸ τῆ γενικῆς ὑπάρχουσα περὶ Τυπικῶν βιβλιογραφία μνημονεύω ἐδῶ ὁρισμένες ἐργασίες ὅπου τὸ θέμα προσεγγίζεται σὲ σχέση καὶ μὲ τὴ μουσικὴ: στὴ διατριβὴ τοῦ πρεσβυτέρου οἰκονόμου Τερζοπούλου Κωνσταντίνου, *Ὁ πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Κωνσταντίνος Βυζάντιος* († 30 Ἰουνίου 1862)· ἡ συμβολὴ τοῦ στὴν *Ψαλτικὴ Τέχνη*, Ἀθῆναι 2004, σσ. 241-318 [κεφάλαιο· Ὁ πρωτοψάλτης Κωνσταντίνος Βυζάντιος καὶ ἡ ἐπιστάσις τοῦ γιὰ τὸ Τυπικὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας] καταγράφονται πολλὰ (γενικὰ καὶ εἰδικὰ) στοιχεῖα γιὰ τὸ λειτουργικὸ ἐκκλησιαστικὸ Τυπικὸ καὶ παρέχεται πλούσια βιβλιογραφία περὶ τοῦ θέματος. Εἰδικό-

τερα δὲ γιὰ τὸν παλαιότερο λειτουργικὸ τύπο τοῦ λεγόμενου ἁσματικοῦ Τυπικοῦ (καὶ γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν ἀντίστοιχο μοναστικὸ) βλ. τὶς διατριβές Lingas Alexander Leonidas, *Sunday Matins in the Byzantine Cathedral Rite: Music and Liturgy*, The University of British Columbia, June 1996· καὶ Μπαλαγεώργου Δημ. Κ., *Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ Τυπικοῦ*, Ἀθήνα 2001, ὅπου καὶ πλούσια περαιτέρω σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρὸβλ., τέλος, καὶ τὴ διατριβὴ τῆς Σπυράκου Εὐαγγελίας Χ., *Οἱ χοροὶ ψαλτῶν κατὰ τὴν βυζαντινὴν παράδοση*, Ἀθήνα 2008, ὅπου ἐνδελεχῆς ἐπισκόπηση (μὲ λιπαρὸ βιβλιογραφικὸ ὑπομνηματισμὸ) τῶν τυπικῶν διατάξεων (ἀμφότερων τῶν τύπων λατρείας) σὲ σχέση μὲ τοὺς χοροὺς τῶν ψαλτῶν.

Περὶ ἐγκωμίων· κατὰ τὴ σύνταξιν τοῦ παρόντος κειμένου εἶχα ὑπ' ὄψιν μου (ἀπὸ τὴν πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία) τὶς ἀκόλουθες πηγές (ὅπου καὶ περαιτέρω χρήσιμες βιβλιογραφικὲς ἀναφορές): Παγκρατίου Βατοπαιδηνοῦ, ἀρχιμανδρίτου, «Διορθώσεις εἰς τὸν Ἐπιτάφιον Ὁρῆνον», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* 36 (1916), σσ. 33-34. Ἰωακείμ Ἰβηρίτου, «Ὁ Ἐπιτάφιος Ὁρῆνος. Τὸ δράμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 7 (1923), σσ. 17-24, 57-61, 128-134. Κώττα Β., «Περὶ τοῦ Ἑσταυρωμένου πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης», *Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1932*, περ. Γ', τόμος Α', Ἀθῆναι 1933, σσ. 135-140. Παντελάκη Ἑμμανουὴλ Γ., «Νέα ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου», *Θεολογία* 14 (1936), σσ. 225-250, 310-329. Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, μητροπολίτου πρώην Λεοντοπόλεως, «Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ τὰ μεγαλυνάρια τοῦ Ἐπιταφίου», *Νέα Σιών* 32 (1937), σσ. 16-23, 145-152, 209-226, 273-288, 337-353, 465-480, 529-545, 593-608, 657-673 καὶ 33 (1938), σσ. 19-28, 370-377, 433-452. Εὐδὴ Θεοδώρου, «Ἐγκώμια», *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 12-19 Ἀπριλίου 1953) [...]*, τόμος Γ' [...], Ἀθῆναι 1958 [περιοδικὸν Ἑλληνικά, Παράρτημα ἀριθ. 9], σσ. 277-287 [= Εὐδὴ Θεοδώρου, *Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία*, (Ἀθήνα) 1978, σσ. 331-339]. Τομαδάκη Ν. Β., *Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις, ἥτοι Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, τόμος Β', Ἀθῆναι 1965³, σσ. 75-79. Δετοράκη Θεοχάρη Ε., «Ἀνέκδοτα μεγαλυνάρια τοῦ Μεγάλου Σαββάτου», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 47 (1987-1989), σσ. 221-246. Τὰ ἐγκώμια τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, ἐπίμετρο Σταῦρος Ζουμπουλάκης, Ἀθήνα 1999 [*Τὰ μονόφυλλα, ἐκδόσεις Ἐρατῶ*].

Λοιπὴ χρησιμοποίηθεῖσα βιβλιογραφία· Dmitrievckij Aleksej, *Opisanie liturgitseskich rukopisej [...]*, tom. III [...], Τυπικὰ II [...], Petrograd 1917 [= Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim 1965]. Λάμπρου Σπυρίδωνος Π., *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τόμος πρῶτος, ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1895. Omont Henri, *Inventaire sommaire des manuscrits Grecs de la Bibliothèque Nationale, première partie, Ancien fonds Grec: Théologie*, Paris 1886.

Μνημονευόμενοι (μουσικοὶ καὶ μὴ) κώδικες: EBE 2458 (ἔτους 1336) ⊗ EBE 899 (τέλη 14^{ου} αἰῶνα) ⊗ EBE 2406 (ἔτους 1453), γφ. Ματθαίου μοναχοῦ καὶ δομειστίκου ⊗ Δοχειαρίου 407 (μέσα 18^{ου} αἰῶνα) ⊗ Γρηγορίου 19 (τέλη 18^{ου} αἰῶνα) ⊗ ΜΠΤ 744 (ἔτους 1817-1818), γφ. Γρηγορίου πρωτοψάλτου ⊗ Σίμωνος Πέτρης 136 (ἔτους 1568), γφ. Ἰωήλ ⊗ Παρισινὸς κώδικας 388 (ἔτους 1573).